

Krzysztof Hryckowian
Wydział Filologiczny, Uniwersytet Gdański

WYBRANE ASPEKTY WYMOWY POLSKIEJ – NORMA A UZUS¹

Przedmiotem namysłu w niniejszym artykule są wybrane aspekty wymowy polskiej w świadomości językowej studentów. Poruszam ten problem, ponieważ obserwuję częste błędy w wymowie wyrazów, np. *matematyka, biblioteka, trzeba, piętnaście, etui, atelier, prezydent, premier*, popełniane przez publicystów i dziennikarzy. W związku z licznymi usterkami ortofonicznymi postanowiłem zapytać studentów w formie ankiety, czy mają podobne wątpliwości z wymową niektórych wyrazów.

Ankieta została przeprowadzona w roku akademickim 2014/2015 w czasie sesji letniej na Uniwersytecie Gdańskim. Badanie ankietowe przeprowadzono w dwóch grupach: wśród studentów logopedii i studentów spoza Wydziału Filologicznego. Podział na dwie odrębne grupy został podyktowany pewnym zróżnicowaniem świadomości językowej ankietowanych. Celem ankiety jest pokazanie różnicy w posługiwaniu się normą fonetyczną studentów logopedii i studentów z innych kierunków. Założono, że studenci logopedii posiadający specjalistyczną wiedzę z zakresu fonetyki i fonologii współczesnego języka polskiego, w porównaniu z pozostałymi studentami nie będą mieli większych problemów ze wskazaniem prawidłowych odpowiedzi. Respondenci zostali poproszeni o wypełnienie krótkiego testu² składającego się z dziesięciu pytań zamkniętych dotyczących wskazania wariantu wymowy zgodnego z normą językową. Studenci logopedii wypełnili kwestionariusz w ciągu dziesięciu minut po zakończonym egzaminie w sali wykładowej Katedry Logopedii Uniwersytetu Gdańskiego. Pozostali studenci spoza Wydziału Filologicznego na pytania zawarte w ankiecie odpowiadali w czasie przerw między zajęciami. Do badania przystąpiło 71 osób, w tym 51 studentów II roku logopedii studiów stacjonarnych

¹ Badania ankietowe oraz analizy porad językowych, omawiane w niniejszym artykule, zostały obszerniej opisane w pracy dyplomowej, powstałej w 2015 r. pod kierunkiem prof. UG, dr hab. Małgorzaty Ročlawskiej-Daniluk w Katedrze Logopedii Uniwersytetu Gdańskiego.

² Ankieta znajduje się w *Aneksie* niniejszego artykułu.

pierwszego stopnia oraz 20 studentów z wydziałów: Biologii, Chemii, Matematyki, Fizyki i Informatyki, Prawa i Administracji, Oceanografii i Geografii oraz Nauk Społecznych. Wyniki z przeprowadzonej ankiety pokazują, jaka jest znajomość reguł fonetycznych w obu przebadanych grupach.

Norma językowa a uzus

W języku ogólnym pojęcie normy językowej jest synonimem takich rzeczowników jak: zasada, reguła, wzór, kanon, prawidło, przepis, nakaz. Według Andrzeja Markowskiego norma językowa to zbiór elementów językowych (zasób wyrazów, ich form i połączeń oraz inwentarz sposobów ich tworzenia, łączenia, wymawiania i zapisywania) uznawanych przez daną społeczność, a przede wszystkim przez jego warstwę wykształconą za wzorcowe, poprawne lub dopuszczalne³. Zaproponowana przez Markowskiego definicja normy językowej nie jest rozumiana jako zakaz, zakaz i kodeks, wręcz przeciwnie, przypisuje użytkownikom prawo do ustalania normy. Myślę, że można zgodzić się z podejściem Markowskiego, ponieważ norma jest czymś, co aprobeuje i przyjmuje społeczeństwo. Warto jednak zwrócić uwagę, że poleganie na poczuciu językowym danej społeczności jest bardzo ryzykowne i może doprowadzić zarówno do zachwiania, jak i wypaczenia normy. Nie zawsze to, co uznaje za prawidłowe społeczeństwo, a nawet jej warstwa wykształcona, jest zgodne z regułami. Źródłem normy zawsze powinny być słowniki i wydawnictwa poprawnościowe, a nie czyjeś odczucia sugerujące normatywność formy.

Andrzej Markowski wyróżnia normę wzorcową i normę użytkową. Do normy wzorcowej zalicza elementy języka i wypowiedzi używane świadomie z poczuciem ich wartości semantycznej i stylistycznej, pozostające w zgodzie z tradycją językową, regułami gramatycznymi i semantycznymi polszczyzny. Normę użytkową Markowski wiąże z kontaktami swobodnymi, nieoficjalnymi, o różnorodnej tematyce, w których zbiory wyrazów, ich formy i połączenia są wykorzystywane jako narzędzie do przekazu informacji, perswazji.⁴

Uzus z łac. *usus* oznacza ‘użycie, używanie’. Termin ten definiowany jest w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* następująco: „Przyjęty w danej społeczności sposób posługiwania się systemem jęz., jego jednostkami i regułami ich łączenia. Uważa się, że u. jęz. ma większy wpływ na stosowane środki jęz. niż system jęz. i jest podstawą kształtowania się normy”⁵. Podana definicja

³ A. Markowski, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa 2008, s. 21.

⁴ Zob. Tamże, s. 34.

⁵ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław 1999, s. 623.

pokazuje, że norma i uzus są od siebie wzajemnie zależne. Status normy mogą uzyskać konstrukcje gramatyczne, które często są powszechnie używane. Andrzej Markowski zwraca uwagę, że uzus jest pojęciem szerszym niż norma językowa, obejmuje bowiem oprócz składników normatywnych także elementy językowe nienormatywne rozpowszechnione w pewnym typie tekstów albo pewnych środowiskach⁶. Definicja uzusu zaproponowana przez Markowskiego również wymaga krótkiego komentarza. Uzus nie jest pojęciem szerszym, jak to może wynikać z powyższej definicji, lecz wyznacza inny zakres zbioru i jest związany z występowaniem danych środków języka. Proponuję, by uzus utożsamiał z deskrypcją (opisem), a normę – z preskrypcją (rozporządzeniem, przepisem, poradą). Jako przykład należący do uzusu Markowski podaje określenie *lata dwudzieste, trzydzieste, pięćdziesiąte* (jakiegoś wieku), które od początku XX wieku było oceniane negatywnie przez wydawnictwa poprawnościowe. Po II wojnie światowej wyrażenie weszło do normy z zastrzeżeniem, że lepiej brzmią warianty: *trzeci dziesiątek, szósty dziesiątek lat*. Dziś określenie to jest zaliczane do normy wzorcowej. Należy wziąć pod uwagę, że czasami może dojść do zderzenia normy i uzusu, np. jedziemy do *Łaz* czy *Łazów*? W *Wielkim słowniku poprawnej polszczyzny PWN* pod redakcją Andrzeja Markowskiego znajdziemy dwie formy zgodne z normą: *Łazów* i *Łaz*. Markowski uczuła, że rozpowszechniany w danym uzusie element może okazać się rezultatem przemijającej mody, a dany wyraz lub połączenie wyrazowe nie utrwali się w normie językowej.

Wyniki badań ankietowych

Na ankietę odpowiedziało 71 studentów z Uniwersytetu Gdańskiego: 51 osób z II roku logopedii studiów stacjonarnych licencjackich, 20 osób z innych kierunków. Kwestionariusz ankiety składał się z dziesięciu pytań zamkniętych i został przeprowadzony w formie pisemnej. Test badał znajomość reguł składających się na poprawną wymowę, respondenci mieli podane różne warianty fonetyczne, spośród których mogli wybrać tylko jeden zgodny z normą. Ankieta została skonstruowana na podstawie wybranych porad językowych, opublikowanych w Internetowej Poradni Językowej PWN w dziale *Wymowa*⁷. Odpowiedzi na pytania użytkowników udzielili: prof. Mirosław Bańko, prof. Jerzy Sierociuk, dr Monika Kresa, dr Jan Grzenia oraz dr Krystyna Długosz-Kurczabowa.

W poradach językowych przede wszystkim poruszono problem akcentowania rzeczowników obcego pochodzenia zakończonych na *-ika* /*-yka*. Okazuje się, że nadal przysparzają one Polakom wielu problemów. Jerzy Bralczyk zwraca uwagę,

⁶ A. Markowski, Warszawa 2008, s. 26.

⁷ <http://sjp.pwn.pl/poradnia/lista/wymowa;2.html>: [dostęp 7.05.2015].

że w wyniku dość szybkich zmian zachodzących w języku akcent w tej grupie rzeczowników zostanie wyrównany pod wpływem dominującego w polszczyźnie paroksytonicznego akcentowania wyrazów⁸. Pytający utożsamiają również inne wyrazy obcego pochodzenia (np. *biologia*) z wyrazami łacińskiego pochodzenia zakończonymi na *-ika* /*-yka*. Problem dotyczy także nazw miejscowości, takich jak *Jeruzolima* lub *Jeruzalem*. Zdaniem Mirosława Bańki akcentowanie tych nazw na trzeciej sylabie od końca podkreśla ich obcość, co powinno być uznawane za normę. Z kolei Tomasz Karpowicz do grupy problematycznej zaliczył również niektóre wyrazy rodzaju nijakiego zakończone na *-um*, np.: *technikum*, *tabernakulum*⁹. Uwagę przyciąga również wymowa liczebników. Użytkownicy mają wątpliwości, czy liczebnik *piętnaście* należy wymawiać [p'jɛtnaʃɛ], [p'jɛntnaʃɛ] albo [p'jɛtnaʃɛ]. Eksperti zalecają zgodną ze słownikiem wymowę [p'jɛtnaʃɛ], wariant [p'jɛntnaʃɛ] jest uznawany za hiperpoprawny.

Poniżej zestawiono wyniki ankiety wraz z próbą ich interpretacji.

Na którą sylabę powinien padać akcent w wyrazie uniwersytet?

Tabela 1. Suma odpowiedzi studentów – wyraz uniwersytet

wyniki	Studenci logopedii		Pozostali studenci	
	w liczbach	w procentach	w liczbach	w procentach
Na pewno na trzecią od końca	38/51	75%	7/20	35%
Chyba na trzecią od końca	7/51	13,7%	4/20	20%
Na pewno na przedostatnią	4/51	7,8%	6/20	30%
Chyba na przedostatnią	2/51	3,9%	0/20	0%
Nie wiem	0/51	0%	3/20	15%

Źródło: opracowanie własne

Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN do normy wzorcowej zalicza formę [uɪnɪvɛrsɨtɛt], a do normy potocznej [uɪnɪvɛrsɨtɛt]¹⁰. Analiza wyników tego

⁸ J. Bralczyk, *Mówi się. Porady językowe profesora Bralczyka*, Warszawa 2008, s. 155.

⁹ T. Karpowicz, *Kultura języka polskiego. Wymowa, ortografia, interpunkcja*, Warszawa 2009, s. 29.

¹⁰ *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN*, red. A. Markowski, Warszawa 2008 (dalej WSPP), s. 1239.

pytania jest problematyczna, ponieważ przeprowadzone przeze mnie badanie pokazało, że percepcja miejsca akcentu u użytkowników jest słaba. 75 % studentów logopedii (38 osób) bez wahania opowiedziało się za akcentem proparoksytonicznym, natomiast w drugiej grupie ujawniła się niewielka różnica wskazania akcentu proparoksytonicznego 35% (7 osób) i paroksytonicznego 30% (6 osób). Zapewne rolę odgrywa tu minimalne obciążenie funkcjonalne akcentu, jak i jego bardzo zmienne i rozmyte korelaty fonetyczne we współczesnej polszczyźnie. Zatem w drugiej grupie jest przypadkowy rozkład odpowiedzi, a u logopedów przeważała znajomość zasad.

Na którą sylabę powinien padać akcent w wyrazie posprzątałibyśmy?

Tabela 2. Suma odpowiedzi studentów – wyraz posprzątałibyśmy

wyniki	Studenci logopedii		Pozostali studenci	
	w liczbach	w procentach	w liczbach	w procentach
Na pewno na czwartą od końca	30/51	58,8%	6/20	30%
Chyba na czwartą od końca	9/51	17,6%	2/20	10%
Na pewno na drugą od końca	9/51	17,6%	7/20	35%
Chyba na drugą od końca	3/51	5,8%	2/20	10%
Nie wiem	0/51	0%	3/20	15%

Źródło: opracowanie własne

Podobnie jak w poprzednim przykładzie okazało się, że studenci logopedii wykazali się lepszą znajomością reguł dotyczących akcentowania, wskazując czwartą sylabę od końca 58% (30 osób)¹¹, natomiast w drugiej grupie znowu ujawnił się przypadkowy rozkład odpowiedzi. Akcent na czwartej sylabie od końca zaznaczyło 30% (6 osób), na drugiej od końca 35% (7 osób). Zgodnie z zasadami wymowy drugi sposób akcentowania jest niepoprawny. W formach czasownika 1, 2 osoby liczby mnogiej trybu przypuszczającego akcent pada na czwartą sylabę od końca¹².

Jaka powinna być wymowa wyrazu ketchup?

¹¹ WSPP nie notuje tego leksemu.

¹² D. Ostaszewska, J. Tambor, *Fonetyka i fonologia współczesnego języka polskiego*, Warszawa 2008, s. 95.

Tabela 3. Suma odpowiedzi studentów – wyraz ketchup

wyniki	Studenci logopedii		Pozostali studenci	
	w liczbach	w procentach	w liczbach	w procentach
Na pewno [kečup]	25/51	49%	7/20	35%
Chyba [kečup]	8/51	15,6%	0/20	0%
Na pewno [kečap]	3/51	5,8%	3/20	15%
Chyba [kečap]	3/51	5,8%	1/20	5%
Obydwe formy są prawidłowe	11/51	21,5 %	9/20	45%
Nie wiem	1/51	1,9 %	0/20	0%

Źródło: opracowanie własne

WSPP przy haśle **ketchup** notuje [kečup, rzad. kečap]¹³. Studenci logopedii wybrali wariant wymowy uznawany w słowniku za częstszy 49% (25 osób), a druga grupa preferuje dwojaki sposób wymowy 35% (7 osób) wybrało [kečup], a 45% (9 osób) wybrało obydwa sposoby wymowy [kečup] i [kečap]. Niepewność 8 osób (15,6%) i wskazanie przez 11 osób (21,5%) w grupie przyszłych logopedów obydwa wariantów jest bardzo zastanawiająca. Suma wyników pozwala stwierdzić, że wyraz *ketchup* staje się przykładem mieszanej adaptacji fonetycznej.

Jak powinno się wymawiać wyraz Gmail?

Tabela 4. Suma odpowiedzi studentów – wyraz Gmail

wyniki	Studenci logopedii		Pozostali studenci	
	w liczbach	w procentach	w liczbach	w procentach
Na pewno [ʒ'imejł]	44/51	86,2%	17/20	85%
Chyba [ʒ'imejł]	7/51	13,7%	3/20	15%
Na pewno [g'iemajł]	0/51	0%	0/20	0%
Chyba [g'iemajł]	0/51	0%	0/20	0%
Nie wiem	0/51	0%	0/20	0%

Źródło: opracowanie własne

¹³ WSPP, s. 390.

Wyraz *Gmail*, nazwa poczty elektronicznej, jest dosyć nowym wyrazem. Powszechna znajomość oryginalnej wymowy tego leksemu spowodowała, że użytkownicy, respondenci wskazali wymowę [ʒ'imejł]¹⁴: studenci logopedii 86% (44 osoby), pozostali studenci 85% (17 osób).

Jak należy wymawiać wyraz romantyzm w miejscowniku liczby pojedynczej?

Tabela 5. Suma odpowiedzi studentów – wyraz romantyzm

wyniki	Studenci logopedii		Pozostali studenci	
	w liczbach	w procentach	w liczbach	w procentach
Na pewno [romantyzm'je]	13/51	25,4%	11/20	55%
Chyba [romantyzm'je]	11/51	21,5%	2/20	10%
Na pewno [romantyzm'je]	13/51	25,4%	4/20	20%
Chyba [romantyzm'je]	6/51	11,7%	1/20	5%
Obydwie formy są prawidłowe	8/51	15,6%	2/20	10%
Nie wiem	0/51	0%	0/20	0%

Źródło: opracowanie własne

WSPP notuje wymowę [romantyzm'je], a wariant [romantyzm'je] jest opatrzonej kwalifikatorem *rzadki*¹⁵. Wyniki przedstawione w tabeli 5 są bardzo zaskakujące, ponieważ studenci logopedii wybrali dwa sposoby wymowy: 24,4% (13 osób) [romantyzm'je], tyle samo ankietowanych wybrało rzadszą wymowę [romantyzm'je]. Zastanawiający jest także fakt, że do wariantu [romantyzm'je] studenci logopedii podeszli bardzo ostrożnie, bowiem 21,5% (11 osób) zaznaczyło odpowiedź „chyba [romantyzm'je]”. Pozostali studenci, pomimo że nie mają na co dzień do czynienia z naukami o języku, wybrali notowaną przez słownik formę częstszą [romantyzm'je] 55% (11 osób). Przepuszczam, że na sumę wyników wpłynęła znajomość zasad pisowni tego wyrazu. Analiza realnej wymowy na pewno dałaby jednoznaczne i inne wnioski. W jednej z audycji programu *Słownik polsko@polski* Jan Miodek apelował, by nie bać się wymowy [romantyzm'je]. Podkreślił, że wariant fonetyczny [romantyzm'je] brzmi bardzo

¹⁴ WSPP, nie odnotowano jeszcze wymowy tego wyrazu.

¹⁵ WSPP, s. 976.

szlucznie. W ostatniej sylabie tego wyrazu występuje asynchroniczna wymowa spółgłoski dwuwargowej [m] przed fonemem [i]. Głoska [m] jest wymawiana jak [mʲ], wówczas dochodzi do antycypacji głoskowej, w wyniku której poprzedzająca przedniojęzykowo-zębowa głoska [z] jest wymawiana jako środkowojęzykowa głoska [ʒ].

Wariant twardy może być wybierany pod wpływem szerzącej się we współczesnej polszczyźnie tzw. „wymowy doliterowej” i ogólniejszego zjawiska wycofywania się zmiękczeń. Upodobnienia cofają się tam, gdzie nie zostały zaznaczone w piśmie, i nie tylko¹⁶.

Jak powinien być wymawiany wyraz Europa?

Tabela 6. Suma odpowiedzi studentów – wyraz Europa

wyniki	Studenci logopedii		Pozostali studenci	
	w liczbach	w procentach	w liczbach	w procentach
Na pewno [ɛuropa]	36/51	70%	9/20	45%
Chyba [ɛuropa]	11/51	21,5%	2/20	10%
Na pewno [europa]	2/51	3,9%	7/20	35%
Chyba [europa]	2/51	3,9%	1/20	5%
Nie wiem	0/51	0%	1/20	5%

Źródło: opracowanie własne

W WSPP odnotowano wymowę [ɛuropa, nie: europa]¹⁷. W pytaniu nr 6 wymowa wyrazu *Europa* nie sprawiła w obu grupach większych problemów, ponieważ w grupie studentów logopedii 70% (36 osób) wybrało prawidłową wymowę [ɛuropa], a pozostali studenci wybrali podobną odpowiedź 45% (9 osób). Jednak w tej drugiej respondentów liczba niepoprawnych odpowiedzi jest większa 35% (7 osób). Przypuszczam, że powodem wskazania przez te osoby niezgodnej z normą formy jest potraktowanie wymowy wyrazu *Europa* analogicznie do wyrazu *nauka*. Nieprawidłowy wariant [naŋka] pojawiający się często w polszczyźnie spowodował, że użytkownicy w obawie przez popełnieniem błędu w wymowie dwóch zbitek samogłoskowych typu [eɨ] wolą mówić [europa] zamiast [ɛuropa].

Na jakiej sylabie powinien padać akcent w formie 2 os. l.p. czasownika *powinieneś*?

¹⁶ M. Osowicka-Kondratowicz, *Zmiany dźwiękowej strony współczesnej polszczyzny*, w: *Nowe zjawiska w języku, tekście i komunikacji III. Kontekst a komunikacja*, red. I. Matysiak-Kempa i S. Przybyszewski, Olsztyn, 2011, s. 66.

¹⁷ WSPP, s. 249.

Tabela 7. Suma odpowiedzi studentów – wyraz powinieś

wyniki	Studenci logopedii		Pozostali studenci	
	w liczbach	w procentach	w liczbach	w procentach
Na pewno na drugiej od końca	28/51	54,9%	10/20	50%
Chyba na drugiej od końca	12/51	23,5%	1/20	5%
Na pewno na trzeciej od końca	5/51	9,8%	0/20	0%
Chyba na trzeciej od końca	6/51	11,7%	3/20	15%
Nie wiem	0/51	0%	6/20	30%

Źródło: opracowanie własne

W pytaniu numer 7 obydwie grupy dobrze wskazały drugą sylabę od końca jako prawidłową.

Jaka powinna być prawidłowa wymowa wyrazu Gender?

Tabela 8. Suma odpowiedzi studentów – wyraz gender

wyniki	Studenci logopedii		Pozostali studenci	
	w liczbach	w procentach	w liczbach	w procentach
Na pewno [żender]	44/51	86,2%	17/20	85%
Chyba [żender]	7/51	13,7%	2/20	10%
Na pewno [gender]	0/51	0%	0/20	0%
Chyba [gender]	0/51	0%	1/20	5%
Nie wiem	0/51	0%	0/20	0%

Źródło: opracowanie własne

Gender jest stosunkowo nowym wyrazem, określa się nim badania nad płcią kulturową. Wyniki badań pokazują, że młodym użytkownikom języka polskiego wyraz jest bardzo dobrze znany. Zarówno studenci logopedii, jak i pozostali uczestnicy wybrali wariant [żender]¹⁸. Wybór wariantu z nagłosową głoską [ż]

¹⁸ WSPP, nie notuje tego leksemu.

wynika tego, że respondenci być może usłyszeli i poznali wyraz w oryginalnym kształcie fonetycznym.

Jak prawidłowo powinien być wymawiany wyraz oryginalny?

Tabela 9. Suma odpowiedzi studentów – wyraz oryginalny

wyniki	Studenci logopedii		Pozostali studenci	
	w liczbach	w procentach	w liczbach	w procentach
Na pewno [oryg'inalny]	26/51	50,9%	11/20	55%
Chyba [oryg'inalny]	7/51	13,7%	2/20	10%
Na pewno [org'inalny]	13/51	25,4%	4/20	20%
Chyba [org'inalny]	4/51	7,8%	2/20	10%
Nie wiem	1/51	1,9 %	1/20	5%

Źródło: opracowanie własne

WSPP do normy wzorcowej klasyfikuje wymowę [oryg'inalny], a do normy potocznej zalicza wariant [org'inalny]¹⁹. Wyraz *oryginalny* nie przysporzył sporo problemów, w odpowiedziach respondentów przeważa wybór ortograficzny [oryg'inalny]: studenci logopedii 50,9 % (26 osób), pozostali studenci 55% (11 osób). W grupie przyszłych logopedów wystąpiło więcej odpowiedzi niezgodnych z normą niż w grupie pozostałych studentów – 25,4% (13 osób) wybrało wariant [org'inalny]. Nie można wyciągnąć jednoznacznych wniosków, ponieważ respondenci sugerowali się znajomością zasad pisowni. Analiza próbki nagranej wymowy pokazałaby, że u większości przeważa wariant [org'inalny]. W wymowie Polaków można jeszcze usłyszeć wariant [or'ig'inalny]. Przymiotnik ten ma rodowód łaciński (*originalis*) w znaczeniu 'pierwotny'. Na gruncie polszczyzny został spolszczony, a w pierwszej sylabie samogłoska *i* została zamieniona na *y*.

Która wymowa wyrazu Hiszpania powinna być prawidłowa?

¹⁹ WSPP, s. 722.

Tabela 10. Suma odpowiedzi studentów – wyraz Hiszpania

wyniki	Studenci logopedii		Pozostali studenci	
	w liczbach	w procentach	w liczbach	w procentach
Na pewno [x'ispańja]	44/51	86,2%	9/20	45%
Chyba [x'ispańja]	4/51	7,8%	3/20	15%
Na pewno [x'sipańa]	2/51	3,9%	4/20	20%
Chyba [x'ispańa]	1/51	1,9%	1/20	5%
Nie wiem	0/51	0%	3/20	15%

Źródło: opracowanie własne

Według WSPP prawidłowa wymowa to [x'ispańja, nie: x'ispańa]²⁰. Ostatnie pytanie również nie sprawiło dużych trudności. Studenci logopedii kierując się znajomością reguł, wybrali wzorcową wymowę [x'ispańja] 86,2 % (44 osoby), taki sam wariant wybrali pozostali studenci 45% (9 osób). W przypadku tego pytania nie odnotowano zbyt dużej liczby wariantów niezgodnych z normą. Przyczyna ich pojawienia się jest prawdopodobnie związana z analogią do wyrazów *pralnia*, *stajnia*, *wędzarnia*, których wymowa brzmi: [prańja], [stańja], [wenzarńja]. Jest to zjawisko szersze, na które mają wpływ uwarunkowania fonologiczne związane z konsekwencją zaniku opozycji między połączeniami C'V i C'jV w polszczyźnie, przynajmniej na poziomie fonetycznym. Użytkownikom trudno było dostrzec różnicę między pisownią a wymową. Wariant ortograficzny to *Hiszpania*, a ortofoniczny to [x'ispańja]. Zatem nie zauważyli, że zgodnie z normą fonetyczną między spółgłoską miękką [ń] a samogłoską [a] jest glajd [j].

Podsumowanie

Analiza wyników ankiety pozwala wyprowadzić jednoznaczne wnioski. W przeprowadzonych przez siebie badaniach sprawdziłem, jaki jest stan wiedzy na temat znajomości reguł fonetycznych wśród studentów logopedii i studentów niezwiązanych z logopedią. Wyniki ankiety odzwierciedlają w obu grupach dość istotną różnicę w wiedzy dotyczącej prawideł wymowy. U badanych można zauważyć dominujący wpływ ortografii na wybór odpowiedzi.

²⁰ WSPP, s. 323.

Przy opisywaniu znajomości zasad wymowy danej grupy należy wziąć pod uwagę, że wymowa indywidualna albo grupy społecznej nie jest jednolita. Bogusław Dunaj do czynników decydujących o kształcie wymowy zalicza: typ kontaktu językowego: oficjalny i nieoficjalny, tempo mówienia i stopień staranności artykulacyjnej²¹. Punktem odniesienia w ocenie wymowy powinna być staranna wymowa. Jest ona wzorem i punktem odniesienia, jednak nie można pominąć wymowy swobodniejszej. Cechuje ją większa wariantywność spowodowana czynnikami społecznymi i regionalnymi.

W odpowiedziach ankietowanych dokładnie widać nakładanie się normy i uzusu, np. formy [kečup] i [kečap] są przez słownik zliczane do normy, jednak w zwyczaju językowym przyszłych logopedów dominuje forma [kečup], a z kolei pozostali studenci używają obydwu form. Podobnie jest w przypadku konstrukcji [romantyzm'je]. W grupie studentów logopedii ujawnił się konflikt związany ze znajomością reguł fonetycznych i ortografią, a studenci spoza logopedii, kierując się powszechnym zwyczajem językowym, wybrali notowaną przez słownik formę częstszą.

Na zwyczaje wymawianiowe Polaków ogromny wpływ wywiera również angielszczyzna, co widać w odpowiedziach ankietowanych. Wszyscy respondenci wskazali warianty [ʒ'imejł] i [žender]. Istotnym kryterium poprawności dla użytkowników nie okazała się ani norma, ani ortografia, tylko zwyczaj związany z bardzo dobrą znajomością oryginalnego wariantu akustycznego. *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN* pod redakcją Andrzeja Markowskiego nadal milczy na temat wymowy obu wyrazów, zatem poprawność ortofoniczną tych wyrazów można skonfrontować tylko na podstawie uzusu.

Studenci logopedii wykazali się lepszą niż pozostali badani spoza Wydziału Filologicznego znajomością prawideł dotyczących akcentowania wyrazów obcych, czasowników w 1. i 2. osobie liczby mnogiej trybu przypuszczającego, wymowy zbitek samogłoskowych [eɹ] i z wygłosowym [ńja] w wyrazie [x'išpańja]. Na ich zadowolające wyniki składają się następujące czynniki: w programie studiów mają kurs z fonetyki i fonologii języka polskiego, wiedzy o współczesnym języku polskim i ortofonii, oraz dysponują bogatą wiedzą językoznawczą. Niepokoić może fakt, że w grupie tych osób przy każdym pytaniu nie udzielono stu procent poprawnych odpowiedzi. Przyszli logopedzi, by rzetelnie prowadzić diagnozę i terapię zaburzeń mowy i wymowy, winni dysponować wiedzą o języku na wysokim, uniwersyteckim poziomie.

W rozmowach prowadzonych po zakończeniu ankiety studenci spoza Wydziału Filologicznego zwrócili uwagę, że w szkole na lekcjach języka polskiego zbyt mało czasu poświęca się zagadnieniom językowym (w tym nauce o głoskach

²¹ B. Dunaj, *Zasady poprawnej wymowy polskiej*, „Język Polski” LXXXVI, 2006, z. 3, s. 162.

i prozodii), jak również skarżyli się, że w liceum w ogóle nie są omawiane problemy związane z gramatyką. Warto zwrócić uwagę, że podręczniki dla uczniów i przewodniki metodyczne dla nauczycieli nie są dostatecznie przygotowane. Nauczyciel polonista może w nich znaleźć wiele błędów, np. dotyczących oznaczania miękkości spółgłosek prepalatalnych i ich pisowni, jak również funkcji samogłoski [i].

Bibliografia

- Bralczyk J., *Mówi się. Porady językowe profesora Bralczyka*, Warszawa 2008.
- Dunaj B., *Zasady poprawnej wymowy polskiej*, „Język Polski” LXXXVI, 2006, z. 3.
- Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław 1999.
- Karpowicz T., *Kultura języka polskiego. Wymowa, ortografia, interpunkcja*, Warszawa 2009.
- Markowski A., *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa 2008.
- Osowicka-Kondratowicz M., *Zmiany dźwiękowej strony współczesnej polszczyzny*, w: *Nowe zjawiska w języku, tekście i komunikacji III. Kontekst a komunikacja*, red. I. Matusiak-Kempa i S. Przybyszewski, Olsztyn 2011.
- Ostaszewska D., Tambor J., *Fonetyka i fonologia współczesnego języka polskiego*, Warszawa 2008.
- Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN*, red. A. Markowski, Warszawa 2008.
- <http://sjp.pwn.pl/poradnia>: dostęp 7.05.2015.

Streszczenie

Wybrane aspekty wymowy polskiej – norma a uzus

Artykuł opisuje wybrane problemy wymowy polskiej. Powodem poruszenia zagadnienia są pojawiające się częste błędy w wymowie dziennikarzy, a także publicystów. Ciekawość badawcza skłoniła do zbadania, jakie nawyki związane z wymową występują wśród studentów Uniwersytetu Gdańskiego. Ankiety wypełnili studenci II roku logopedii studiów stacjonarnych oraz studenci niezwiązani z naukami filologicznymi. Wyniki ankiet pokazują, jaki jest stopień opanowania normy fonetycznej (akcent, wymowa wyrazów obcych, wymowa zbitek samogłoskowych).

Summary
**Chosen aspects of polish pronunciation
– norm and judicial practice**

The article describes selected difficulties of Polish pronunciation. The reason for discussing the issue are the mistakes frequently occurring in the pronunciation of journalists, speakers and publicists. Exploratory curiosity has induced to analyze University of Gdansk students' pronunciation habits. A questionnaire has been filled in by speech therapy full-time sophomore students and students unrelated to philological studies. The results of questionnaires show the degree of phonetics norms learned (accent, pronunciation of foreign words, pronunciation of vowel clusters).

Aneks
Formularz ankiety audytoryjnej

Szanowne Koleżanki! Szanowni Koledzy! Bardzo proszę o wypełnienie krótkiej, anonimowej ankiety, która jest mi potrzebna do napisania pracy magisterskiej. Pytania mają charakter zamknięty, co oznacza, że wybraną odpowiedź należy wziąć w kółko.

Na którą sylabę powinien padać akcent w wyrazie *uniwersytet*?

- Na pewno na trzecią od końca,
- Chyba na trzecią od końca,
- Na pewno na przedostatnią,
- Chyba na przedostatnią,
- Nie wiem.

Na którą sylabę powinien padać akcent w wyrazie *posprzątalibyśmy*?

- Na pewno na czwartą od końca,
- Chyba na czwartą od końca,
- Na pewno na drugą od końca,
- Chyba na drugą od końca,
- Nie wiem.

Jaka powinna być prawidłowa wymowa wyrazu *ketchup*?

- Na pewno [keczup],
- Chyba [keczup],
- Na pewno [keczap],
- Chyba [keczap],
- Obydwie formy są prawidłowe,
- Nie wiem.

Jak powinno się wymawiać wyraz *Gmail*?

- Na pewno [dżimej],
- Chyba [dżimej],
- Na pewno [giemaj],
- Chyba [giemaj],
- Nie wiem.

Jak należy wymawiać wyraz *romantyzm* w miejscowniku liczby pojedynczej?

- Na pewno [romantyzmie],
- Chyba [romantyzmie],
- Na pewno [romantyzmie],
- Chyba [romantyzmie],
- Obydwie formy są poprawne,
- Nie wiem.

Jak powinien być wymawiamy wyraz *Europa*?

- Na pewno [ełropa],
- Chyba [ełropa],
- Na pewno [europa],
- Chyba [europa],
- Nie wiem.

Na jakiej sylabie powinien padać akcent w formie 2 os l.p. czasownika *powinieneś*?

- Na pewno na drugiej od końca,
- Chyba na drugiej od końca,
- Na pewno na trzeciej od końca,
- Chyba na trzeciej od końca,
- Nie wiem.

Jaka powinna być prawidłowa wymowa wyrazu *gender*?

- Na pewno [dżender],
- Chyba [dżender],
- Na pewno [gender],
- Chyba [gender],
- Nie wiem.

Jak prawidłowo powinien być wymawiany wyraz *oryginalny*?

- Na pewno [oryginalny],
- Chyba [oryginalny],
- Na pewno [orginalny],
- Chyba [orginalny],
- Nie wiem.

Która wymowa wyrazu *Hiszpania* powinna być prawidłowa?

- Na pewno [hiszpańja],
- Chyba [hiszpańja],
- Na pewno [hiszpaña],
- Chyba [hiszpaña],
- Nie wiem.